

НОВООТКРИТИ ПРЕПИСИ НА ГЛАГОЛИЧЕСКИ МОЛИТВИ В ЗОГРАФСКАТА КНИЖОВНА ТРАДИЦИЯ ОТ XIII ВЕК

Христина Тончева
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

NEW-FOUND COPIES OF GLAGOLITIC PRAYERS IN THE ZOGRAF LITERARY TRADITION FROM XIII C.

Hristina Toncheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article presents data about new-found copies of Glagolitic prayers over wine, over a dirty container and for people who are starting a journey. These prayers are very archaic and close to the text of Euchologium Sinaiticum from X c. They were found in a parchment prayer-book from XIII c. which is kept in the Zograf Monastery Library on Mount Athos. In this manuscript I have found unknown in the scientific sphere copies of Prayers on Pentecost, which are very similar to the Glagolitic ones from X c. They are published here for the first time.

Key words: Glagolitic prayers for every occasion, Euchologium Sinaiticum, Prayers on Pentecost

Писахъ на .н.цѣ, на Св. Дѣхъ

През последните няколко години за пръв път в българската история бяха дигитализирани безценните архиви на българския манастир „Св. Георги Зограф“ в Света гора и така през 2014 г. бе създаден научноизследователският център към библиотеката на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. От десетилетия очаквахме евентуална възможност да работим с дигиталните ръкописи, понеже по едни или други причини нямаше достъп до тях. Още повече че тези важни за българската езикова и културна история паметници досега са били известни само по описи и каталози, а в Каталога на Зографския манастир описанията им са доста общи и неточни (Каталог 1994).

Под сигнатура Zogr_0050 в Зографската дигитална библиотека се съхранява Требник от XIII – XIV век, сръбска редакция според Каталога (нататък: Z-50). След проучването на текстовете в този ценен паметник установих, че в него са запазени редица архаични наследници на старобългарските молитви и чинопоследования, известни на науката от Синайския евхологий от X век (Фръчек 1939, Нахтигал 1941, 1942, нататък: Син Евх). Някои от тях демонстрират несъмнена близост до глаголическия прототип. Такива са трите молитви от старобългарския цикъл „Молитви на всяка потреба“.

Л. 136б: \hat{M} начетн внно кнѣло ꝛ Гн бѣ ншь прѣложен водоу оу внно \ddot{O} у кана галнлѣнцѣмь брацѣ · н̄ славоу своѣю авль оуѣенкомь своѣмь · н̄ ты ннѣ влѣко посѣтн · стаго жнлнца своѣго · н̄ блгвн внно снѣ · н створи ѣ въ сако раствореннѣ пнющнмь ѣ · да безъ сакоѣ непрнѣзнннѣ дѣтелн поюще (!) славнмь тебе датела сакомоу прншоенню доброу · съ ѡцѣмь н стѣымь дхомь н ннѣ ·

За съпоставка привеждам и глаголическата: Γ и нхѣ бже нашъ прѣложен водѣ въ внно въ кана галнлѣнскѣхъ брацѣхъ ꝛ славѣ своѣхъ авль оуѣенкомъ свонмъ тзи н нзинѣ посѣтн отъ стааго жнлнца своего ꝛ блгвн внно се ꝛ створи е во всѣко благораствореннѣ пнѣщнмъ да безъ всѣкоѣ непрнѣзнннзи дѣтелн пнѣще е славнмъ та дателѣ всемоу доброу прншоенью оца н сна н ꝛ: Син Евх 14а-б, $E\upsilon\chi\eta\ \epsilon\iota\varsigma\ \epsilon\upsilon\lambda\omicron\gamma\iota\alpha\nu\ \omicron\iota\nu\omicron\upsilon\ \nu\epsilon\omicron\upsilon$ (Дмитриевски 1901: 526).

Веднага след нея виждаме препис на Молитвата над замърсен съд – \hat{M} · надъ ѡскврньшнм се ꝛ, която съвсем точно предава началото на глаголическата (Син Евх 21б, $E\upsilon\chi\eta\ \epsilon\pi\iota\ \sigma\kappa\epsilon\upsilon\omicron\upsilon\varsigma\ \mu\iota\alpha\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma$ (Дмитриевски 1901: 117): Γ н бѣ ншь рекн петровн въ соудѣ плащаннѣмь · нечнстомоу н скврньномоу всемоу чстоу бытн · ѡскврньшв се ѡ сотонѣна дѣла · створи ѣ блгве · Текстът прекъсва, очевидно не е запазен, на следващия л. 137а продължава друг текст.

На същия л. 137а е преписана друга молитва: \hat{M} нтва · на поутѣ ходеще ꝛ Бѣ ншь ходнвын съ слоуговь своѣмь нѣаковомь страннь бывъ съ

равомь свонмь ѿѿснфомь · ѿдн съ равомь своѿмь снмь · ѿмѣ · влѣко ѿзъбавн
ѿ напастн · ѿ ѿ всего троудѣ · ѿ въ мнрѣ ѿ въ зъдравнѣ въстроѿн · всакоу
правьдоу творецѣ · по заповѣдемь твоѿмь нспльнн жнтвѿнскнхъ небснхъ
блгъ бывшнхъ · ѿ пакн ѿзволн възвратнтн се ѿмоу · ѿко побѣѣтъ тн вса-
ка слава н чѣтъ ѿ покланѣннѣ ѿцоу ✠

Този текст си кореспондира със старобългарската МО на
входѣщаѣ на пѣтъ ÷ Син Евх 18а-б, Εὐχή ἐπὶ ἀποδημοῦντων (Дмит-
риевски 1901: 33, Фрѣчек 1939: 689): Бже бже нашъ хожден съ слоугоѿж
свонмь нѣковомь ꙗ страненъ бзѣвъ съ равомъ свонмь носнфомь ꙗдн ꙗ съ ра-
вомь твоимь снмь нма влѣко н нзбавн н отъ напастн ꙗ всего троудѣ ꙗ въ
мнрѣ съдравне оустрон н всѣж правьдѣ дѣѣща по заповѣдемъ твоимъ
исплънн ꙗ житиискъхъ ꙗ небскъхъ благъ бзѣвъша пакъꙗ изволи възвратити
са емоу вѣко твое естъ црѣство ÷

От съпоставката на текстовете става ясно, че книжовникът през
XIII век е преписал дословно Молитвата над вино и Молитвата над
тръгващи на път, без дори да ги редактира. С голяма сигурност може
да се твърди това и за незапазената цялостно Молитва над замърсен
съд, понеже от фрагмента ясно се вижда буквалното следване на гла-
голическата матрица.

В православното богослужение се смята, че на петдесетия ден от
Господното възкресение Дух Свети слязъл над апостолите във вид на
огнени езици и ги обдарил с благодатните дарове. Празникът се нари-
ча Петдесетница, защото това събитие е станало в деня на старозавет-
ния празник Петдесетница, който отбелязвали петдесет дни след
юдейската Пасха.

За старозаветните Петдесетница бил един от трите велики праз-
ника. Първоначално празникът отбелязвал завършването на жътвата
на ечемика. Празнувал се с приношение на хляб и жертвени животни
като ден на радост и благодарност, припомнящ странстванията в пус-
тинята и освобождението от Египет. В по-късни времена на този ден
се отбелязвало получаването на Синайското законодателство петдесет
дни след излизането на евреите от Египет. Празникът бил тържествен
и радостен, в Йерусалим се стичало голямо множество хора, за да
принесат в благодарност на Бога установената от закона жертва. За

апостолите денят бил двойно свят, защото е денят на Възкресението – неделният ден. Апостолите заедно със Света Богородица били събрани в Сионската горница, където пребивавали в постоянна молитва след Възнесението на Иисус Христос. Около третия час по еврейско време настанал голям шум от небето и над тях слязъл Светият Дух във формата на огнени езици. Веднага божественият огън пламнал в душите на апостолите и изпълнени с благодат, те започнали да прославят величието на Бога, като заговорили на различни, непознати за тях дотогава чужди езици. Това им дало бодрост, сила и мъжество да отидат по всички краища на света да проповядват Евангелието и с готовност да отдадат и живота си за Христовата вяра. Тогава свети апостол Петър произнесъл първата си пламенна проповед. Словата му проникнали дълбоко в сърцата на слушалите го и в този ден приели вярата в Христа мнозина, които се кръстили и се присъединили към първата християнска общност. След този ден апостолите постановили християните да възпоменават това велико събитие, слизането на Светия Дух, всяка година на този ден (I Кор 16: 8, Деян 20: 16). Денят Петдесетница от древни времена се смята за рожден ден на Христовата църква, в която во веки обитава Божествената благодат на Св. Дух. Утрешният понеделник след Петдесетница е празникът на Светия Дух. Този празник Църквата е установила заради величието на Пресветия и Животворящ Дух, чрез Който ни се дарява всяка мъдрост и Който е източникът на живота. През настоящата 2018 г. имаме и четиринадесета Неделя след Петдесетница (на втори септември) поради ранната Пасха.

В славянската литургична традиция първият ден, неделният, е посветен в прослава на Св. Троица и се нарича *Троичен ден*, а вторият – понеделникът, е посветен в слава на Св. Дух и се нарича *Духов ден* (Нестеровски 1996: 326). На Св. Петдесетница вечерната служба се съединява с утринното богослужение (след св. литургия се извършва вечерня), защото молитвите за изпросване на даровете на Светия Дух са коленопреклонни, а до Петдесетница в знак на духовна радост на богослужението не се коленичи. В молитвите на този ден измолваме Господ да помене всички починали наши родители и братя. На Великия прокимен: „Кой Бог е велик като нашия Бог? Ти си Бог, Който вършиш чудеса“ от олтарните двери се хвърля орехова шума към богомолците (Служебник 1998: 396). Шумата напомня за огнените езици над главите на апостолите. Вярващите отнасят тази шума по домовете си за благословение.

В днешното православно богослужение Коленопреклонните молитви на Петдесетница се прочитат след св. литургия в деня на Св. Троица.¹

Светата църква прославя Божието милосърдие – изпращането на Светия Дух над апостолите и силата на Духа, просвещаваща цялата вселена, като благодарно пее: „Величаем Те, Живодавче Христе, и почитаме Всесветия Твой Дух, Който от Отца си изпратил на Твоите ученици“. Особеността на църковното богослужение в деня на Света Троица се състои в това, че литургията на този ден завършва с вечерня и по време на последованието ѝ Църквата коленопреклонно чете три специални молитви, съставени за този ден от св. Василий Велики още през IV век. Първата молитва е отправена към Бог Отец – да прости всички грехове на младостта в нашето незнание; да не ни изостави в старостта ни и да посети сърцата ни с благодат и ги утвърди в светите Свои закони; да ни събере в небесната Църква. Втората молитва е към Бог Син – да ни подаде дух на премъдрост, разум и страх Божий за достойни молитви към Него и за полезно за нас наставление в живота. И третата молитва отново е към Сина Божий – да упокои всички починали с надежда за тяхното възкресение и да отслаби мярката на тяхното осъждане, а нас, живите, да благослови.

На л. 139а в ръкописа от XIII век Z-50 открих най-ранните (засега) текстове в ръкописната традиция на Молитвите на Петдесетница, прочитани на вечернята – Вѣ Нѣ • Н • Вѣ Глѣ ДНѣ • които си кореспондират със старобългарската Мѡ на поклонение колѣнома • вѣиваѣѣѣѣ • вѣ стѣѣѣ патѣдесатѣнѣѣѣ на есперинѣ Син Евх 59б – 60а, Ἀκολοθία τῆς ἁγίας πεντηκοστῆς ἑσπερ (Фръчек 1939: 789, Гоар 1960: 754). В старобългарския евхологий след прокимен следва указание за коленопоклонение и прочитане на Дяконствата, след които се чете първата молитва Прѣчнѣтѣѣ ѣ нескврѣнѣнѣнѣѣ безначалѣнѣнѣ невидѣнѣнѣнѣ непостѣнѣнѣнѣнѣ неслѣдѣнѣнѣнѣ непрѣмѣнѣнѣнѣнѣ Син Евх 61б, Ἀхранτε, ἀμίαντε, ἄναρχε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε, ἀνεξίχνιαστε, ἀπαράλλακτε (Фръчек 1939: 789).

В Z-50 след съответните псалми и тропари виждаме същото указание на дякона за коленопреклонение, а попът прочита молитвата, която има точни паралели в глаголическата. За илюстрация на пора-

¹ Цитирано по: <https://svnikolai-rasnik.com>, <http://www.pravoslavieto.com>

зителната близост на двата текста ги привеждам паралелно, като новооткритата молитва се публикува тук за пръв път.²

Син Евх 61б – 63а	Z-50, 139а – 141б
<p>Прѣчнстѣи ѿ нескврѣнѣнѣи безначальнѣи невидимѣи непостыжѣнѣи неслѣдѣнѣи непрѣмѣнѣнѣи Незлобивѣи ꙗкоже никоже не видѣти единосѣи бесмртне живѣи въ свѣтѣ неприкосновенѣ Сзтворенъ нбо и земли море и все еже естъ сзтворено въ нхъ Данъ всѣмъ прощеннѣ прѣжде даже не просатъ Тебѣ са мнзи дѣемъ та молнмъ вѣко чключе оца ꙗко ба и спа нашего нсха съшедъшааго съ нбсе насъ радн чкъ и за наше спнне Вьплъцъша аго са отъ стааго дха изъ марнѣ славнѣи и принодѣвнѣи брца Пока завѣи намъ смѣреннѣи и намъ грѣшнѣи и недостоннѣи рабомъ твоимъ Честнѣи мжкоѣи своеѣи Внѣи и колѣна прѣкланѣти въ мольбѣ нашихъ грѣхъ и о людскѣихъ невѣдѣннѣихъ послушан насъ Въ нже день призовемъ та Паче же весь день патрностннѣи Въ нже по възнесеннѣи възвѣшннѣи на нбо</p>	<p>Прѣчѣте нескврѣнѣне безначельне невидиме непостыжѣне неслѣдѣне неп рѣмѣнѣне ненѣтенѣне незлобнѣе ꙗко единосѣи ѿмѣѣи бесмртнѣи свѣтъ сы прѣчнсты живы въ свѣтѣ неприкосновеннѣ створенъ нбо и змяю море и вса ѣже въ немъ нже прѣже прощеннѣи всѣмъ прощеннѣи даи тебѣ се мнзи дѣемъ и мнмъ се вѣко чключѣе ѿче ꙗко ба и спа нашего сха нже за насъ грѣшнѣихъ и за на шего спсннѣи съшѣды съ нбсе и вьплъцъ се ѿ стаго дха изъ марнѣ принодѣвы бѣе нже прѣже словесе оуче послѣдн же дѣлы показѣи ꙗко спсннѣи мочкоу прѣстаѣше подаваѣи знаменнѣи намъ смѣреннѣи и грѣшнѣи и недостоннѣи рабомъ своимъ мльбы приноснѣи виноу и колѣнопокланѣннѣи въ своихъ грѣсѣхъ и ѿ людскнхъ невѣдѣннхъ тѣмъ прѣмлтнѣе чключѣе оуслышн насъ</p>

² В компютърния набор не са отбелязвани вътрешноредните точки и в двата ръкописа за спестяване на място.

<p>СѢДЕ О ДЕСНѢИ БѢ И ОЦА І ПОСЛА ПРѢСТѢИ ДѢХЪ НА СТѢИ ОУЧЕНИКЪИ І АПЛЪИ І СѢДЕ НА ЕДНОМЪ КОМЪЖДО НХЪ І НАПЛЪНИША СѢ ДѢХА СТѢИ Н ВЪЗГЛАША НИѢМИ ЯЗЫКЪИ І ПРѢСТВОВАША І НАСЪ МОЛАЩИНХЪ СѢ ПОСЛОУШАИ</p>	<p>ВЪ НЪЖЕ ДНЬ ПРНЗОВЕМЪ ТЕ НЗРЕДНО ВЪ СЕН ЖЕ ДНЬ ПЕТНДЕСЕТНЫ ІЕЖЕ ПО ВЪЗНЕСЕНН ТИ НА НЕСА СѢДЫША Ѡ ДЕСНОУ ТЕБЕ БѢИ ѠЦА ПОСЛАВЪ СТЪИ ДѢХЪ НА СТЪИЕ СВОЕ ОУЧЕНИКЪИ АПЛЪИ НЖЕ СѢДЕ НА ЕДНОМЪ КОМОУЖО НХЪ НСПЛЪНИШЕ СЕ ДѢХА СТГО Н ВЪЗГЛАШЕ НИѢМИ ЯЗЫКЪИ</p>
<p>Н ПОМАНИ НЪИ СЪМЪРЕНЪИѢ І ОСЖДЕНЪИѢ ѠБРАТИ ПЛѢНЕННЕ ДШЪ НАШНХЪ СВОЕ МДНѢИ НИѢИѢ О НАСЪ МОЛАЩА СѢ ПРНМНИ НЪИ ПРНПАДАЩА ТИ СЪГРѢШНХЪ КЪ ТЕБѢ ПРНВРЪЖЕНЪ ЕСМЪ ИЗ ЛОЖЕСНЪ ОТЪ ЖТРОВЪИ МАТЕРИ НАШЕѢ БЪ НАШЪ ЕСИ ТЪИ НЪ НЖЕ НИЦЕЗОША ВЪ СОУЕТѢ ДЕННЕ НАШИ ѠБНАЖАХОМЪ Ѡ ОТЪВѢТА ДРЪЗАЩЕ ЦЕДРОТАМИ ТВОИМИ ВЪПНЕМЪ ГРѢХЪ ЮНОСТИ МОЕѢ НЕ ПОМАНИ ОТЪ ТАНИЪИХЪ ОЧНСТИ НЪИ</p>	<p>ПРРѢСТВОВАШЕ НИѢИ ЖЕ МЛЕЩНХЪ СЕ НАСЪ ОУСЛЫШИ ПОМЕНИ НА СМЪРЕНЪИХЪ Н ѠСОУЖЕНЪИХЪ ВЪЗВРАТИ ПЛѢНЕННІЕ ДШЪ НАШНХЪ ВЪ СВОЕ МЛРДНІЕ Н НАСЪ МЛЕЩНХЪ СЕ ПРНМНИ НИ ПРНПАДАЮЩНХЪ ТИ Н ВЪПНЮЩНХЪ Ѡ СЪГРѢШЕНЪИХЪ НАШНХЪ КЪ ТЕБѢ БО ПРНВРЪЖЕНЫ ІЕСМИ ИЗ ЛОЖЕСНЪ Н ЧРѢВА МТЕРЕ НАШЕѢ БЪ НАШЪ ТЫ ІЕСИ ІАКО Н СКОНЫША СЕ (В СЕТЕѢ ДОПИСАНО НАДРЕДНО) ДНИЕ НАШИ ѠБНАЖНХОМЪ СЕ ТВОИЕѢ ПОМОЩИ ОУДАЛНХОМЪ СЕ Ѡ ВСАКОГО ѠВѢТА НЪ НАДЪІЕМЪ СЕ НА ЦЕДРОТЫ ТВОЕѢ Н ВЪПНІЕМЪ ГРѢХЪИ ЮНОСТИ НАШЕИ</p>
<p>ВНЖДЪ СЪМЪРЕННЕ НАШЕ І ОТЪПОУСТИ ВСѢ ГРѢХЪИ НАША НЕ ОТЪВРЪЗН НАСЪ ВЪ ВРѢМА СТАРОСТИ ЕГДА НЗНЕМАГАЕТЪ КРѢПОСТЬ МОѢ НЕ ОСТАВИ НАСЪ ПРѢЖДЕ ДАЖЕ НЕ ВЪЗВРАТИМЪ СѢ ВЪ ЗЕМѢИ СЪПОДОВИ НЪИ КЪ СЕБѢ ВЪЗВРАТИТИ СѢ</p>	<p>НЕВѢДѢНИѢ НАШЕГО НЕ ПОМЕНИ Ѡ ТАНИИХЪ НАШНХЪ ѠЦѢСТИ НАСЪ ВНЖЪ СМЪРЕННІЕ НАШЕ Н ѠСТАВИ БЕЗАКОННІЕ НАШЕ НЕ ѠСТАВИ НАСЪ ВЪ ВРѢМЕ СТАРОСТИ Н ІЕГДА НЗНЕМАГАЕТЪ КРѢПОСТЬ НАША НЕ ѠСТАВИ НАСЪ ПРѢЖЕ ДАЖЕ ВЪ ЗМЛЮ НЕ</p>

<p>І ВЪНЪМН НАМЪ БЛГВЕННЕМЪ І БЛАГОДѢТНІѢ</p>	<p>ВРАТНМЪ СЕ ПРНЗРН НА НЫ ОУВѢДѢТН ВОЛОУ ТВОІЮ БЛГОТНІЮ Н СЪЧНТАІЕН</p>
<p>ПРНЗРН СЪ ВЪСОТЪІ СТЪІНА ТВОЕѦ ГІ НА ЛЮДНЕ ТВОѦ СНѦ ПРѢСТОѦЩАѦ І ЧАІѢЩАѦ ОТЪ ТЕБѢ БОГАТЪІѦ МѢТН ПОСѢТН НАСЪ БЛАГОСТНІѢ ТВОЕѢ ІЗБАВН НЪІ ОТЪ НАСНЛѢ ДНѢВОЛѢ</p>	<p>БЕЗАКОННІѦ НАША ЦЕДРОТАМН СН ПРѢЛОЖН ПОУЧНОУ ЦЕДРОТЬ ТВОИХЪ НА МНОЖЕСТВО ПРѢГРѢШЕНН НШНХЪ ПРНЗРН СЪ ВЫСОТЫ СТЪІЕ СВОІЕІ ГН НА ЛЮДН ТВОІЕ Н Ѡ ПРѢДѢСТОІЕІЕІ Н ЧАЮЦЕІЕІ Ѡ ТЕБѢ</p>
<p>ОГРѦДН ЖНВОТЪ НАШЪ ХРАНИТЕЛЕМЪ АПЛОМЪ ВѢРЪНОМЪ І ПРѢДАЖДН ЛЮ ТВОѦ І ВСѦ СЪБЕРН ВЪ СВОЕ ЦРѢСТВНЕ ДАЖДН ОТЪРАДѢ ЛЮДЕМЪ ТВОИМЪ ОТЪПОУСТН ГРѢХЪІ НАША І ОУНСТН ВСѦ НЪІ ДѢТѢЛНІѢ СТААГО ТВОЕГО ДХѦ</p>	<p>БГАТЫІЕ МЛТН ПОСѢТН НАСЪ БЛГОСТНІЮ СН Н НЗБАВН НАСЪ Ѡ НАСНЛНѦ ДНІѦВОЛА ѠГРѦДН ЖНВОТЪ НАШЪ СТЪІМН СН Н СѢЦЕНЬНЫМН ЗАКОНЫ АНГЛОУ ВѢРНОУ Н ХРАНИТЕЛОУ ПРѢДАЖѢ ЛЮДН СВОІЕ ВСѢХЪ СЪБЕРН ВЪ ЦРѢСТВО СН Н ДАЖѢ МЛТЬ</p>
<p>РАЗДРѢШН КЪІЗНН ВРАЖНІѦ СЩІѦѦ НА НАСЪ ТКО СЛАВА ТВОѢ НЕПОСТНЖЪНА ЕСТЪ І ЧКЛЮБНЕ НЕНЗДРЕЧЕНЪНО І МНСТЪ НЕНЧЪТЕНА Сн влѦко ПРНЗРН НА НЪІ І НА СТЪІ ХРАМЪ СЪ І СЪТВОРН СЪ НАМН І МОЛѦЦННМЪ СѦ СЪ НАМН БОГАТЪІѦ МѢТН ТВОЕѦ І ЦЕДРОТЪІ МѠМН СТЪІѦѦ БРЦѦ І ВСѢХЪ СТЪІХЪ ТВОИХЪ Все бо ВЪЗДАЛЪ ЕСН НАМЪ ÷</p>	<p>ОУПѢВАЮЩНМЪ НА ТЕ ѠСТАВН НАМЪ Н ТѢМЪ ПРѢГРѢШЕННІѦ Н ѠЦѢСТН ВСѢХЪ НАСЪ ДѢІАННІЕМЪ СТГО ТН ДХѦ Н РАЗДРОУШН КЪІЗНН ВРАЖНІЕ СОУЩЕІЕ НА НА ІѦКО СЛАВА ТВОѦ НЕПОСТНЖЪНѦ ІЕСТЪ Н ЧЛВКОЛЮБНІЕ НЕНЗРЕЧЕНЬНО ВЛѦко ПРНЗРН НА НЫ Н НА СТЪІ ХРАМЪ СЫ Н СТВОРН С НАМН Н СЪ МОЛЕЦНМН СЕ С НАМН БГАТЫІЕ МЛОСТН ТВОІ ЦЕДРОТЫ ТВОЕ</p>
	<p>МЛТВАМН Н МЛЕННІЕМЪ СТЪІ БЦЕ Н ВСѢХЪ СТЪІХЪ ТВОИХЪ Все бо ВЪЗДАЛЪ ІЕСН НАМЪ ~</p>

По данните от Z-50 се вижда, че още през XIII век като втора молитва на Петдесетница вече е била установена Гн бѣ нашъ ѣже мнрь

свон дарова ѱлвкомь прѣстго дха дарь 142б, като подредбата на Последованието на Петдесетница е придобило завършен и устойчив облик през следващите векове (напр. в Ц-177 от XV век), който е наследен и в днешното богослужение на празника (Нестеровски 1996: 326).

Втората молитва на Петдесетница в Син Евх – Приснотекзи ѿ не истаканъ жнван ѿ свѣтель источникъ 63а, Ἡ ἀεννάως βρούουσα, ζωτικὴ καὶ φωτιστικὴ πηγὴ (Фръчек 1939: 793, Гоар 1960: 758) – функционира като трета в съвременната литургична практика. Още през XIII век книжовниците са я подложили на текстово редактиране, ако се съди по запазения препис в Z-50.

Син Евх 63а – 65а	Z-50, 147б – 151 б
<p>Приснотекзи ѿ не истаканъ жнван ѿ свѣтель источникъ сщци Присносзи сз оцемь сздѣтельнаа снла исплзнен все сзмотренне прѣдобро спннѣ радн члска Хе бе нашъ разврзгы ꙗзы сзмрзтвнзѿа нераздрѣшаемзѿа ѿ верѣѿа адовзѿи попзравъ множество дхъ прнведзѿи себѣ стн тѣло непорочно за вса чкзѿи тѣло прѣчнесто непрнкосновено непроходнмо всѣцѣмь грѣхомь прѣдавзѿи са насъ радн ѿ жнвотъ вѣчнзѿи даѿа намъ прѣданнемь свонмь сзшедзѿи въ адъ ѿ верѣѿа вѣчнзѿѿа сзкроушъ ѿ сѣдациннмъ ннзъ Вьсхожденне показавъ старааго ззлодѣѿа ѿ глѣбннзѿнааго змнѣ бгомѣдрзѿимь</p>	<p>Нже всегда истаканъ жнвотъны свѣтлы источникъ еднносущнаа ѿцю сздѣтельна снль нже вса оустронвь за неслѣныхъ спсєннє прѣдобротою исплннвь хе бе нашъ нже смрѣтѣннє нерѣшнмнє оузы н клоуѣ адовы разорнвь лоукавыхъ же дхъ множество поправъ прннесѣшаго себе насъ радн нескврѣннааго агньца тѣло давъ прѣѣтоѿ на жрѣтвюу нже ѿ всѣкого грѣха непрнкосновенно н непроходнмо н по страшнѣн сеннензречєннѣн слюжбѣ жнвотъ вѣчѣны намъ даровавъ нже въ адъ сьшь заклопы вѣчѣннє скроушнвь н ннзюу сѣдециннмъ вьсходъ показавъ н злоунаѣельннка глоубокааго змнѿа</p>

<p> ХѢДОЖЬСТВОМЪ ОУЛОВЬ І ЖЪАМН ВѢЧЪНЪИМН ВЪ ПРѢСПОДЪННХЪ І ВЪ ОГНИ НЕГАСИМЪМЪ І ВЪ ТЪМЪ КРОМЪЩЫННІ ЗАТВОРЬ НЕИЗДРЕЧЕНЪНОИѢ СЛОИѢ Велненмензнаа прѣмѣдрость оуе авлен са Вельми послоушааа въз- падаѣщннхъ въз напастъ і просвѣщен сѣдацааа въз тѣмѣ і сѣни сѣмрътънѣн гѣ слави прнспотекѣцааа ВЪШЪНѢАГО ВЪЗЛЮБЕНААГО ОЦА СЪНЪ Прнносѣи свѣтъ ѡтѣ прнносѣцаааго свѣта слънце праведное Послоушан насъ молащннхъ са тебѣ н покон дша рабъ твоихъ прѣжде оуспѣшннхъ оцемъ же н чадомъ же н братромъ нашнмъ н прочюму родоу плѣтѣскоуму і всѣмъ вѣроѣ прнспѣимъ же ѡ ннхъ же памать творнмъ нзнѣ ѣко оу тебе естѣ дръ- жава і въз рѣцѣ дръжншн вса конца Вѣко вседръжителю бже оцъ нашнхъ гѣ млостн Родоу всѣкому сѣмрътѣноу н несѣмрътѣноу і всѣкому сѣществоу сѣдѣтель сѣставѣемоу і пакѣи раздрѣшаемоу жнвотоу семоу жнтю отънѣдноуמוу і прнставленю лѣтоу ѣнслѣноумоу </p>	<p> льщеннѣмъ іако оудю оуловъ н оузамн мрачннмн сѣзавъ въз прѣсподѣннхъ н въз ѡгнь негаснмъ въз тѣмоу кромѣшьноуоу запрѣ многоу ти слоу вѣтврднвъ іего велконменнта прѣмоудрость ѡцоу нже скръвѣщнмъ велнкы помощннкъ бывъ н просвѣтнвъ іеже въз тѣмѣ н сѣни смрътънѣн сѣдѣщнхъ ты славѣ всаѣскон гѣ ѡцоу вышннемоу възлюблене іедносоущннн свѣте ѡ іедносоущнаго свѣта слънце пра- ведное — Оуслышн насъ мѣщнхъ ти се н покон дше рабъ свонхъ прѣво оумершнхъ ѡцъ нашнхъ н братнѣ н прочнхъ по плѣти н всѣхъ соущнхъ въз вѣрѣ ѡ ннхъ же памать творнмъ ннѣ іако въз тебѣ дръжава всѣхъ н въз роукоу сн дръжншн коньце всѣхъ вѣко вседръжителю іеи гѣ млтннн родоу сѣмрътноу н бесѣмрътноу всѣкоу соуществоу члвчѣскоу здателю сѣставѣноу н пакы растаіемоу животоу же н смръти ннѣшьнааго жнтнѣ н ѡноудѣнаго оуправленнѣ нже лѣта н сѣунтаіе жнвымъ врѣмена оуставлаіе </p>
---	---

<p>ЖИВЪИМЪ НИЗВОДА ВЪ АДЪ І ВЪЗВОДА І СЪВЪЗАІАН СЛАВО Н РАЗДРЪШАІАН СНАЗНО Настоѡцаѡа потрѣбъномъ СЪМАТРѢА І БѢДѢЩАѡА ОУДОБЪ СТРОѢА ВЪЗВЕСЕЛѢА ОУПЪВАННЕМЪ СЪМРЪТЪ ПОВННЪНѢ СЪЩІѢ МНОЗѢМЪ РАНАМЪ ТЪІ ВЛКО ВЕѢХЪ БЖЕ СПЕ НАШЪ СЪЩІННХЪ НА ЗЕМН І НА МОРН ДАЛЕЧЕ ВЪСЬ ПОСЛѢДЫНН І ВЕЛНКЪІ І СПЕЗЫН НА ПАТНКОСТНННЪІ ДЕНЬ ПОКАЗЪВЪІ НАМЪ ПРООБРАЖЕННЕ СТѢН ЕДННОСЪЩЫНѢН ТРОНЦН ПРННОСЪЩІНН І НЕРАЗЛѢЧЫНѢН І НЕЗМѢНЫНѢН І ПРНШЕСТВНѢ ЖИВОТВОРАЩАѡГО ТВОЕГО ДХА ВЪ ОБРА- ЗЪ ОГНЬНОМЪ ЯЗЫКОМЪ НА СТЪНА ТВОѢА АПЛЪІ ІЗАНѢЛЪ ЕСН ПРОПОВѢДАТН ОТЪПОУЩЕННЕ ДРЪЖАЩІННМЪ І ДРЪЖИМЪІННМЪ БЖНЕМЪ ТВОИМЪ ЗАКО- НОДАННЕМЪ ТЪІ ОУБО ПОСЛОУШАН НАСЪ СЪМѢРЕНЪІХЪ ТВОИХЪ МОЛНТВЫННІКЪ МОЛЩІННХЪ ТН СѢ</p>	<p>СМРЪТН СВОДЕВ В АДЪ Н ВЪЗВОДЕ СВЕЗОУѢ ВЪ НЕМОЩН Н УСЛАВѢІЕ В СНЛѢ НЖЕ ННѢШЫНѢ ПОБНО ОУПРАВЛАІЕ Н БОУДОУЩАІА ДОБРѢ ОУСТРАІАІЕ ІЕЖЕ СЪМРЪТЪНЫМЪ ЖЕЛОМЪ ОУРАЗВЕНЫХЪ ВЪСКРСЕННЕМЪ НАДЕЖЕНО ВЕСЕЛЕ НХЪ ТЫ ВЛКО ВЕѢЧЪСЬКЫМЪ БЕ СПЕ НАШЪ НАДЕЖЕ ВѢМЪ КОНЬЦЕМЪ ЗМЛЕ Н ВЪ МОРН ДА- ЛЕЧЕ НЖЕ ВСН ПОСЛѢДЫНН Н ВЕЛНКЫ СПЕЗЫН ДНЬ ПРАЗДЫННКА ТАИНОУ СТОУЮ ІЕДННОУСОУЩЫНОУЮ СЪ НАЧЕЛНОУ Н НЕРАЗДѢЛНОУ Н НЕРАЗМѢСНОУЮ СТОУЮ ТРОНЦОУ ПОКАЗЪВЪ НАМЪ ПРННІАННЕМЪ ПРНШЕСТВНІЕМЪ СТГО Н ЖИВОТВОРЕЩАѡГО ТН ДХА ВЪ ВНДѢНН УГНЬНЫХЪ ІЕЗЫКЪ НА СТЪІЕ АПЛЫ НЗНАВЪ Н БЛГОВѢСТННКН НХЪ ПОЛОЖНВЪ ПРАВѢН ВѢРѢ НСПОВѢДЫННКЫ Н ПРОПОВѢДАТЕЛЮ ИСТННЬНОМОУ ЯВН НХЪ Н БЛГВН ЮЖЕ ВСЕ Н СВРЪШН НЫ СПЕЗЫН ПРАЗДЫННКЪ Н УЩѢЩЕННІЕ МАЛЪНО ЗА УДРЪЖИМЫІЕ ВЪ АДѢ СПОВНВЪ ПРНІЕТН ВЕЛНКОІЕ ІЕЖЕ ПО- ДАВАІЕ НАМЪ ОУПЪВАННІЕ УСЛАВЛЕНЫІЕ ДРЪЖИМЫМЪ ТѢ УДРЪЖЕЩНХЪ НХЪ СКРЪБНЮ Н ОУТѢШЕННІЕ ТѢ ТЕБЕ ПОСЛАЮЩЕ ОУСЛЫШН НАСЪ УКААНЫХЪ СВОИХЪ РАВЪ МЛЕЩНХЪ ТН СЕ Н ПОКОН</p>
<p>ПОКОН ДША ТВОИХЪ РАВЪ ПРѢЖДЕ ОУСОПЪШННХЪ НА МѢСТѢ СВѢТЪЛѢ НА МѢСТѢ ХЛАДЫНѢ ОТЪННѢДѢЖЕ ОТЪВѢ-</p>	

<p>жа скръвь н печаль ꙗ въздъханне оуѣнни дхъ ихъ в селѣхъ пра- ведьннчнхъ съподобн ꙗ мнроу н отъпоущенью Ъко не мрътвнн възсх- валатъ та гѣ Нн сѣщнн въз адѣ оупъзваѣтъ на мнсть твоѣ Нъ мзи жнвнн благовнмъ та ꙗ възпоменемъ та о дшахъ нашнхъ :~ в̄ :~ ѣко подобаетъ ти всѣка слава че ÷</p>	<p>дше рабъ свонхъ прѣже оумерьшнхъ въ мѣстѣ свѣтлѣ н въ мѣстѣ прох- ладьнѣ ѿноудѣже ѿвѣже всака скръвь н печаль н въздъханнѣ н спѣбн дхъ нхъ въ жнлнца пра- ведьныхъ ꙗко не мрътвн възсхвалеть те гн н нн соуѣнн въз адѣ исповѣдетъ те ноу мы жнвн блгвнмъ н мнмъ се н мльвнныѣ матвы н жрътвы приносимъ ти ѿ дшахъ нашнхъ .</p>
---	--

Службата приключва с отпуст по обичая (154a).

След проучването на новооткритите молитви в зографския требник се оформиха някои изводи и заключения.

Първо, безспорно е преписването на Молитвите на Петдесетница от архаичен глаголически антиграф – това може да бъде доказано и на графично-правописно равнище: постоянната употреба на лигатурата \hat{m} , което е ясна визуална отпратка към използваната в Син Евх ѣ , срв. изписването на \hat{m} , \hat{m} львы, \hat{m} лещнхъ се. Чашковидното ѣ също присъства старателно навсякъде. Липсват диакритични знаци, с изключение на двоеточието над определени вокали.

Има и редица морфологични особености, които също отвеждат към предположението за използване на старобългарски протограф. Например употребата на архаични облици на миналите деятелни причастия I, като: въплъщъ се, съшьдъ, но в Ц-177 – въплътившомоу се. Даже в случаи, в които в Син Евх има глаголни форми – съде, посъла, в Z-50 е употребено минало деятелно причастие: съдьша, пославь. Разбира се, отчитам и факта, че обърканата употреба на глаголни и на причастни облици е естествено явление за среднобългарската епоха. Като прибавим към тези езикови доказателства и преписаните старобългарски текстове и на други чинопоследования и молитви, става ясно, че влиянието на глаголическите протографи е очевидно.

Второ, липсата на лексикално-текстови редакции на Молитвите от старобългарския цикъл *На всяка потреба* дава възможност да се предположи, че усилията на редакторите на славянските евхологии са били насочени първоначално към Последованията, а след това са засигнали и останалите молитви от цикъла. Не изключвам и евентуалната възможност за еднолични редакторски и преводачески решения на книжовника, създател на Z-50. Последователното пропускане на текстови компоненти от преписваните от него текстове в по-голямата част от ръкописа, допусканите досадни понякога грешки въпреки демонстрираните правописни умения оформят подозрението, че копистът много е бързал да довърши книгата.

Трето, още през XIII век са настъпили изменения в структурата на самото Последование на Петдесетница – от старобългарския модел са редактирани първата и втората молитва, която в днешната литургична практика е трета. Новопреведени са втора молитва: Гн̄ бѣ нашъ ѿже мнрь свон дарова члвкомь прѣстго̄ дха̄ дарь Z-50/142б, както и четвърта: Гн̄ бѣ нашъ прѣклонен нбса̄ и съшь спсєнина̄ радн̄ родоӯ члвѣчоӯ призри на рабы твое н на достоанне твое Z-50/153а. Тази литургична матрица е възприета в богослужебната практика и през следващите векове (ако се съди по данните от требниците от XV век). В днешното Последование на Петдесетница са канонизирани трите молитви – двете старобългарски и новопреведената още през XIII век втора (Нестеровски 1996: 326 – 327).

Четвърто, в резултат на целенасочените редакторски намеси в глаголическия текст и на двете молитви на Петдесетница ясно се открояват т. нар. лексикално-семантични дублети. По-долу са изнесени за пръв път лексикалните варианти, подредени по азбучен ред според старобългарската лексема и придружени от гръцки съответници.

Прѣчнетъи ѿ нескврънънъи безначальнъи невнднмъи непостнжънъи
ненслѣдънъи непрѣмѣнънъи Син Евх 61б – 63а

възвратити се 62б – вратити се – ἀποστρέφειν

грѣхъ 62б – беззаконне – ἀμαρτία

грѣхъ 62б – прѣгрѣшенне – ἀμάρτημα

дѣтвль 62б – дѣланне – ἐνεργεία

наплънити са 62а – исплънити са – ἐμπιπλάναι

обратити 62a – възвратити – ἐπιστρέφειν

отъпоустити 62b – оставити – гр.?

отъврѣтити 62b – оставити – ἀπορραθυμέω

отъпоустити 62b – оставити – ἀφιέναι

отърада 62b – мнлость – συγγνώμη

очистити 62b – оцѣстити – καθαίρειν

послоушати 62a – оуслъшати – ἐπάκουειν

патнкоствннъ 62a – патндесатънъ – πεντηκοστῆς

пѣтроба 62b – чрѣво – γαστήρ

Приснотекзи ѿ не истакѣиан жнван ѿ свѣтель истовѣннѣкъ сщнн Снн Евх
63a – 65a

велненменьнъ 63b – велнокнменнтъ 63b – μεγαλώνυμος

верѣѣ 63a – ключь – κλειῖθρον

верѣѣ 63b – заклопъ – μοχλός

въсхожденне 63b – въсходъ – ἄνοδος

◆ глѣвннѣнъзи нъзи 63b – ◆ глѣвокъзи нъзи – βύθιος δράκων

зѣтворити 63b – зѣпърѣти – κατασφαλίζειν

мнлость 64a – мнлостъзиин – ἔλεος

◆ мѣсто хладъно 64b – ◆ мѣсто прохладъно – τόπος ἀναψύξεως

непорочнъ 63b – нескврѣннънъ – ἄμωμος

нерѣздѣшаемъ 63a – нерѣшнмъ – ἄλυτος

ннзъводнтн 64a – съводнтн – κατάγειν

образъ 64b – вндѣнне – εἶδος

послоушатн 64b – оуслъшатн – ἐπακούειν

◆ послоушаѣиан 63b – ◆ оуслъшаѣиан – ἐπήκοος

пнвестн 63b – пннеснтн – προσάγειν

пнставленне (вм. прѣставленне) 64a – оуправленне – μετάστασις,
μετανάστασις

προοβραженне 64б – присиѣнне – μυστήριον

♦ прѣжде оусопъшь 64а – ♦ прѣжде оумеръшь – προσκεκοιμημένος

♦ прѣжде оусопъшь 64б – ♦ прѣжде оумеръшь – προσκεκοιμημένος

разврѣштн 63а – ραζορηтн – διαρρηγνύναι

раздрѣшатн 64а – ρασταѣтн – λύειν

♦ раздрѣшатн 64а – ♦ ослаблѣтн – ἀπολύων

село 64б – жнлнще – σκηνή

снльно 64а – ♦ вѣ снлѣ – ἐν δυναστείᾳ, δυνάμει

славо 64а – ♦ вѣ немоцин – ἐν ἀσθενείᾳ

♦ старзѣн зълодѣн 63б – злоуначальникъ – ἀρχέκακος

стронтн 64а – оустраѣтн – διοκεῖν

оудовь 64а – добрѣ – λυσιτελεῶς

оупъванне 64а – надежда – ἐλπίς

В историческите речници лексемата *заклопъ* е регистрирана в значение *κλειῖθρον*, *claustrum*, с разновидност *заклепъ* (РМикл: 211). В БЕР производните облици липсват, но е посочен изходният глагол **κλῶня* ‘затварям, заключвам’, както и *заклῶня*, *заклῶтим*, *заклῶпувам* с аналогични значения (БЕР 2: 469 – 470). Лексемата *присиѣнне* липсва в историческите речници, в които е отбелязана само глаголна форма *присиѣти*, -ѣѣж, -ѣѣши, *allucere* (РМикл: 679, РСрезн 2: 1455).

Молитвите на Петдесетница са рядко срещани в ръкописната евхологична традиция. Преписи открих и в още два требника от XV век, съхранявани в Библиотеката при Църковния историко-архивен институт към Българската патриаршия, София, които са подчертано архаични: Ц-177, л. 67б, и Ц-194, л. 18а.

Използвани ръкописи

З-50: Требник от XIII – XIV в., 155 л. пергамент, сръбска редакция със запазени следи от български юсов извод (Каталог 1994: 50 – 51).

Ц-177: Требник (Молитвеник) от XV век, 118 л., ресавски.

Ц-194: Требник от втората половина на XV век и началото на XVI век, 126 л., ресавски.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР 2:** *Български етимологичен речник*. Съставили В. И. Георгиев, Й. Заимов, Ст. Илчев и др. [Balgarski etimologichen rechnik. Sastavili V. I. Georgiev, Y. Zaimov, St. Ilchev i dr.] Т. 2. София: Издателство на БАН, 1979.
- Гоар 1960:** Goar, J. *Eὐχολόγιον siue Rituale Graecorum*. Venize, 1730, Graz, 1960.
- Дмитриевски 1901:** Дмитриевский, А. *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока*. Т. II. [Dmitrievskiy, A. Opisanie liturgicheskikh rukopisey, hranyashtihsyа v bibliotekah pravoslavnogo Vostoka. Т. II.] (Εὐχολόγια). Киев, 1901.
- Каталог 1994:** *Каталог на славянските ръкописи в Библиотеката на Зографския манастир в Света Гора*. Б. Райков, Ст. Кожухаров, Х. Миклас, Хр. Кодов. [Katalog na slavyanskite rakopisi v bibliotekata na Zografskiya manastir v Sveta Gora. B. Raykov, St. Kozhuharov, H. Miklas, H. Kodov.] София: СИБАЛ, 1994.
- Нахтигал 1941, 1942:** Nachtigal, R. *Euchologium Sinaiticum. Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik*. I. Fotografski posnetek. Ljubljana, 1941; II. Tekst s komentarijem. Ljubljana, 1942.
- Нестеровски 1996:** Нестеровский, Е. *Литургика или наука за богослужението на православната църква*. [Nesterovskiy, E. Liturgika ili nauka za bogoslužhenieto na pravoslavnata tsarkva]. В. Търново: Изд. „Христо Червенаков и Митко“, 1996.
- РМикл:** Miklosich, Fr. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Aalen, 1977.
- РСрезн 2:** Срезневский, И. *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*. [Sreznevskiy, I. Materialy dlya slovaryа drevnerusskogo yazyka po pismennym pamyatnikam.] Т. II, Санкт Петербург: Типография императорской академии наук, 1895.
- Служебник 2001:** *Служебник*. [Sluzhebnik.] София: Болид, 2001.
- Фрџек 1939:** Frček, J. *Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources greques et traduction française*, II (Patrologia Orientalis, 24/5), 1939.